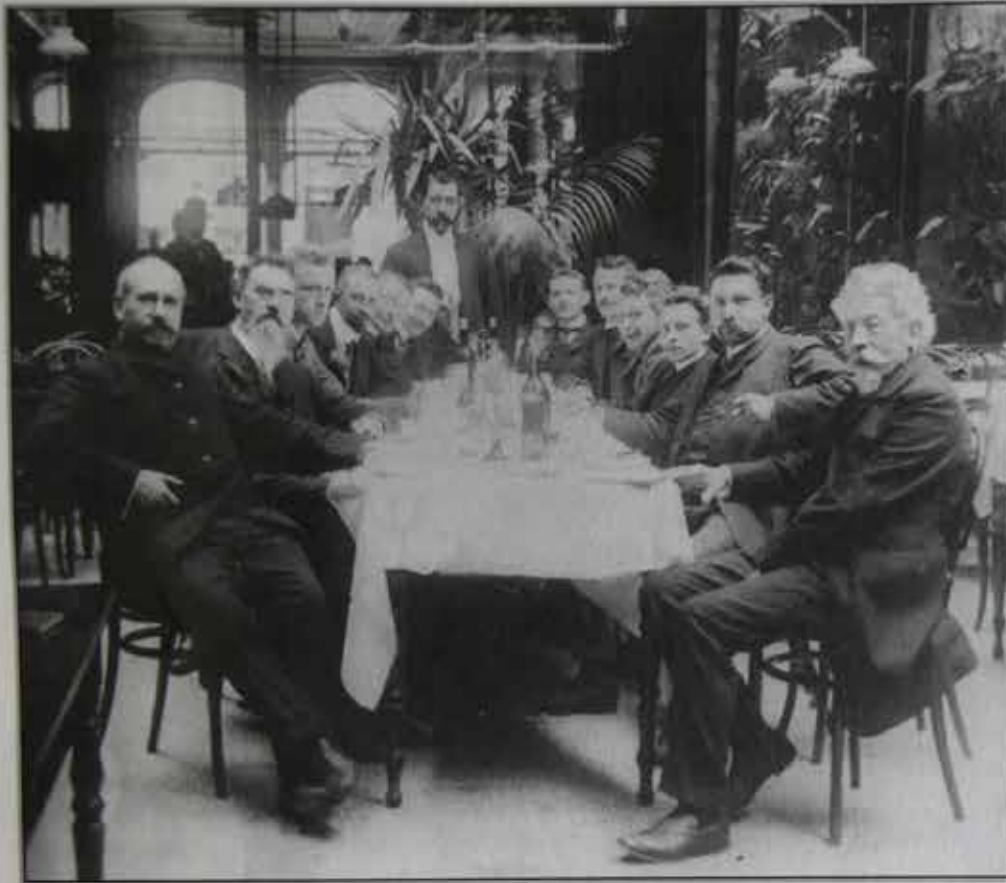


## De beeldende kunst beoefenen en kunstzin verspreiden



Enkele (vooraanstaande) leden van Kunstliefde ca. 1908. HUA, Archief Kunstliefde

Dit jaar viert Genootschap Kunstliefde, de oudste kunstenaarsvereniging van Nederland, zijn 200-jarig bestaan. Leden waren en zijn zowel kunstenaars als kunstliefhebbers. Conflicten zijn er altijd geweest: over al of niet tekenen naar het naakt model, over al of niet opheffen, over aansluiten bij de nieuwe kunst, over de Kunstmarkt en over het eigen tentoonstellingsbeleid. Maar in 2007 overheersen de jubileumactiviteiten.<sup>1</sup>

### JAAP RÖELL

Met een beetje goede wil kunnen we de geschiedenis van Kunstliefde terugvoeren tot 1611 toen het Utrechtse stadsbestuur de kunstschilders en beeldsnijders

in een nieuw gilde samenbracht, het St. Lucasgilde, waarvan veel bekende Utrechtse kunstschilders (de Utrechtse school) lid zijn geweest. In 1639 kregen de kunstschilders toestemming om los van de beeldhouwers een eigen vereniging te vormen, het Schilderscollege. Ook dit college had het karakter van een gilde: niemand in Utrecht mocht het schildersvak beoefenen zonder lid te zijn van het Schilderscollege. Dit duurde tot 1717 toen voor Utrechtse schilders de verplichting verviel om lid te zijn van het college en niet-kunstenaars tot het college mochten toetreden. Daardoor kreeg het Schilderscollege het karakter van een schildersgenootschap.

Een belangrijke taak van eerst het Schilderscollege en later het genootschap, was het beheren van de stadstekenacademie, die sinds 1696 in een zaal van de St. Hieronymusschool was gevestigd. De academie stond open voor leden van het college en andere talentvolle stadgenoten. In de 18e eeuw was de stadstekenacademie weinig florerend, maar dat veranderde toen in 1804 de schilder Gerard van der Puyl (1750-1824) directeur van de academie werd. Hij wist het leerlingenaantal tot ongekende hoogte op te voeren.

De academie was intussen verhuisd naar de bovenzalen van de stadsschermschool aan de Minrebroederstraat. Van der Puyls onverwachte vertrek in 1807 naar Frankrijk - hij ging er met de kas vandoor - was het begin van het einde voor het Schilderscollege en de tekenacademie die beide in 1815 opgeheven werden.

In hetzelfde jaar dat Van der Puyl het Schilderscollege in ontreding achterliet, werd door twee oud-leden van het college, de schilders J.B. Kobell en P.C. Wonder, samen met de 'liefhebberen en werkende tekenaars' W.A. Haanebrink, F.C. Knoll en A. J. van Mansvelt, een 'modern tekengezelschap naar het gekleed model' opgericht. Pas in 1814 kreeg de vereniging de naam die zij tot nu toe draagt: (*Schilder en Tekenkundig*) Genootschap Kunstliefde.

### 'Werkende tekenaars' en 'liefhebberen'

Het doel van het genootschap was en is nog steeds de beoefening en aanmoediging van de beeldende kunsten - waaronder in de eerste plaats de schilder- en tekenkunst werd verstaan - en de verspreiding

## Jubileumactiviteiten Kunstliefde

**Exposities:** Van 15 juni t/m 22 juli vindt in het *Centraal Museum* een tentoonstelling plaats waar werk te zien is van (oud-)leden van Kunstliefde zoals Dick Bruna, Pyke Koch, Dirkje Kuik, Willem van Leusden, Johannes Moesman, Piet Mondriaan, Gerrit Rietveld, Sybold van Ravestein en vele anderen. Huidige leden van Kunstliefde reageren met hun werk op deze kunstenaars.

In dezelfde periode is er een expositie in het *Dutch Design Center*, Rotszooi te Utrecht waarbij kunstenaars van Kunstliefde reageren op enkele ruimten in dit centrum en de meubelcollectie van Cees Braakman.

**Publicaties:** naast een bundeling van de artikelen uit de serie in *Oud-Utrecht* verschijnt een themanummer van *Nobelmagazine* over saillante details uit de recente geschiedenis van Kunstliefde, vanaf 1975 tot heden. Ook de bijdragen aan het symposium (zie hieronder) worden gebundeld.

**Lezingen e.d.:** op 9 februari houdt de auteur van dit artikel een inleiding tijdens het *Historisch Café* van Oud-Utrecht (zie agenda) en in de herfst vindt in samenwerking met de afdeling Kunstgeschiedenis van de Universiteit Utrecht een *symposium* plaats over de betekenis voor kunstenaars van kunstenaarsverenigingen in verleden en heden. Verder is er iedere maand een *lezing bij Kunstliefde* (Nobelstraat 12a) over belangrijke kunstenaars en stromingen binnen het genootschap. Zie: [www.kunstliefde.nl](http://www.kunstliefde.nl)

van de kunstzin. Hiertoe organiseerde Kunstliefde enkele avonden per week tekenoefeningen (ook toegankelijk voor niet-leden), eerst naar gekleed model, later ook naar mannelijk naakt.

In het eerste jaar telde het genootschap 31 leden en dat aantal liep in 50 jaar heel geleidelijk op tot boven de 100. Die waren vooral afkomstig uit de gegoede burgerij, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de lijst van adellijke voorzitters, terwijl een voorganger als het Schilderscollege zijn leden voor het grootste deel rekruteerde uit de kleine middenstand. Anno 2007 zijn er ongeveer 105 kunstenaars lid en 250 kunstliefhebbers.

Vanaf het begin kende Kunstliefde twee categorieën leden: enerzijds de 'werkende tekenaars', dat wil zeggen de kunstschilders en tegenwoordig breder de beeldend kunstenaars, en anderzijds de 'liefhebbers', nu 'kunstlievende leden' geheten. Dat waren eerst alleen mannen. Vrouwen mochten lid worden vanaf 1858, zij het

in het begin zonder stemrecht.

In navolging van het Schilderscollege verleende het genootschap ook toegang tot de tekenoefeningen aan zonen van de leden en 'onvermogene lieden' die aangetoond hadden tekentalent te bezitten. Het gemeentebestuur waardeerde dat gebaar zeer en bood Kunstliefde kosteloos onderdak aan, eerst in *Het Wapen van de Keyzerrijk* (Achter de Dom), daarna in de lokalen boven de stadsscherschool in de Minrebroederstraat en van 1830 tot 1847 in het Huis van Themaat (Achter de Dom). Bovendien ontving het genootschap een jaarlijkse subsidie groot f 275,-. Vanaf 1847 moest Kunstliefde aan de gemeente huur betalen en vanaf 1877 verviel de (structurele) subsidie. Beide maatregelen brachten het genootschap in een moeilijke financiële positie.

### Tekenen naar het naakt model

Het Tekengezelschap dat in 1807 werd opgericht koos voor tekenen

'naar het gekleed model'. Dat was geen uiting van preutsheid, maar juist van moderniteit. Immers: het was, onder invloed van het Classicisme, klassiek om naar het naakt te tekenen. Bij de herwaardering van de Nederlandse schilderkunst uit de 16e en 17e eeuw die Kunstliefde volgde, paste meer om naar geklede modellen te tekenen. Overigens oefenden de leden in de beginjaren nog wel met naakte, mannelijke modellen.

In de tweede helft van de 19e eeuw nam de belangstelling voor de tekenavonden naar gekleed model af. In 1886 stelden de leden/ schilders Anton van Rappard en Willem Wenckebach voor om twee avonden per week te reserveren voor het tekenen naar vrouwelijk naakt. In eerste instantie nam de ledenvergadering dit voorstel over, maar drie maanden later wist een aantal leden de meerderheid te overtuigen dat besluit te herroepen. Nu werd tekenen naar vrouwelijk naakt als onzedelijk van de hand gewezen. Van Rappard en Wenckebach zegden uit protest hun lidmaatschap op.

*Uitnodiging voor een kunstbeschouwing 1897, ontwerp affiche door Johannes Moesman Archief Genootschap Kunstliefde*





Zaal in Museum Kunstliefde, Oudegracht WZ 152 (nu Oudegracht 35) in 1906. Het museum zou bestaan tot 1918. HUA, Archief Kunstliefde

Een soortgelijke situatie herhaalde zich in 1898: eerst ging de ledenvergadering akkoord met het voorstel ook te gaan tekenen naar vrouwelijk naakt, maar in een volgende vergadering werd dat weer herroepen door een nieuwe meerderheid. Het tekenen naar vrouwelijk naakt werd bij Kunstliefde pas officieel ingevoerd in 1930, nadat er in de periode 1917-1930 helemaal géén tekenavonden hadden plaats gevonden, eerst 'in verband met de kolenschaarste', later vanwege algehele malaise van het genootschap. Nu is er nog minstens één keer per week een goed bezochte en hoog gewaardeerde tekenavond, die alleen toegankelijk is voor werkende leden.

### *Kunst beschouwen entre nous*

'Verspreiding van de kunstzin', de tweede doelstelling van Kunstliefde gebeurde vooral door het organiseren van 'kunstbeschouwingen'. Dat waren een soort educatieve avonden waar men *entre nous* kunst beschouwde en becommentarieerde. Het waren besloten bijeenkomsten, wat de aantrekkelijkheid om lid te zijn van Kunstliefde alleen maar verhoogde. Leden of kunsthandelaren stelde voor de kunstbeschouwingen te-

keningen, etsen of aquarellen ter beschikking. Na 1850 kwamen ook werken beschikbaar door de uitwisseling van kunstportefeuilles met andere kunstenaarsverenigingen. Kunstliefde deed dat onder andere met Arti et Amicitiae en de Vereniging St Lucas uit Amsterdam, het Genootschap Pictura uit Groningen en de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen uit Rotterdam. De portefeuilles rouleerden tussen deze verenigingen waardoor een soort tentoonstellencyclus ontstond. In het archief van Kunstliefde bevindt zich een groot aantal door leden gemaakte affiches, vooral van Johannes Moesman, ter aankondiging van kunstbeschouwingen, met name uit de periode 1892 - 1913.

Omstreeks 1900 waren de beschouwingen van het genootschap zeer in trek bij de Utrechtse elite. Menig vooraanstaand burger beschouwde het als aan zijn stand verplicht om op deze avonden met zijn dame acte de présence te geven. Doorgaans verschenen de bezoekers in die tijd in avondkostuum. Een jaar of vijftien later kwam al de klad in de kunstbeschouwingen. Dat had zowel te maken met de 'kolenschaarste' als met de bestuur-

lijke impasse waarin Kunstliefde geraakte tijdens de bestuursperiode onder voorzitterschap van prof. W. Vogelsang.

### *Museum Kunstliefde*

Een andere manier waarop Kunstliefde de kunstzin kon stimuleren was door het exposeren van de eigen collectie. Want in de loop van de tweede helft van de 19e eeuw had het genootschap door schenking en aankoop 53 schilderijen en circa 60 tekeningen verworven. In 1870 stelde het bestuur aan B&W voor om deze collectie, vermeerderd met alle schilderijen van enige waarde die zich op het stadhuis bevonden, binnen het bereik van het publiek te brengen door een museum op te richten. Dat werd *Museum Kunstliefde* in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen op de Mariaplaats. Op 5 februari 1873 werd het museum officieel geopend.

De collectie groeide en de ruimte in het Gebouw voor K&W werd te klein. Kunstliefde verhuisde in 1905 de collectie naar Oudegracht WZ 152 (nu Oudegracht 35), dat sinds 1872 eigendom was van het bij het genootschap in beheer zijnde Boellaard-fonds. Gefloreerd heeft het museum daarna nauwelijks meer. De belangstelling van het publiek ging meer uit naar eigentijdse kunstuitingen dan naar het werk van de oude meesters en ook de ouderwetse manier van exposeren ('schilderspakhuis') stimuleerde niet tot veelvuldig bezoek.

### *Dreigende opheffing*

De discussie over het al of niet naar vrouwelijk naakt tekenen in Kunstliefde is illustratief voor de periode eind 19e, begin 20e eeuw. Het genootschap kenmerkte zich door gezapigheid, conservatisme en burgerlijkheid. Door zich af te sluiten voor de nieuwe richtingen in de kunst stootte Kunstliefde jonge kunstenaars af en veel kunstlievende leden stapten over naar 'Voor de Kunst'. Die nieuwe

vereniging was in 1895 uit onvrede over het starre beleid van Kunstliefde opgericht door de voortvarende kunstenaar Etha Fles (1857-1948).

'Voor de Kunst' verstond veel beter de tekenen van de moderne tijd in de beeldende kunst dan Kunstliefde. In haar pand aan de Nobelstraat (nu dat van het huidige Kunstliefde) organiseerden Fles en de haren begin 20e eeuw spraakmakende tentoonstellingen. Moderne kunstuitingen, zoals het expressionisme, het kubisme, De Stijl en het surrealisme ontwikkelden zich in Utrecht in het eerste kwart van de 20e eeuw buiten Kunstliefde om. Die bleef verstokt vasthouden aan de tekenavonden naar al of niet gekleed model.

Ook bestuurlijk ging het met Kunstliefde bergaf. Tussen 1918 en 1930 schreef het bestuur, onder voorzitterschap van de eerste hoogleraar Kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Utrecht, dr. Willem Vogelsang, helemaal geen ledenvergadering meer uit. Als argument voerde het bestuur daarvoor aan dat eerst de financiële problematiek van de vereniging moest worden opgelost. Maar daar slaagden Vogelsang en secretaris/peningmeester dr. N. van Huffel absoluut niet in. Zelfs het verkopen van de in het Museum Kunstliefde aanwezige kunstwerken - zonder de leden daarover ooit te raadplegen! - kon de financiële problematiek niet voldoende verlichten. Tegen een schijntje (f 36.000,-) verwierf de gemeente Utrecht 63 prachtige werken van de hand van lokale schilders als Jan van Scorel, Joachim Wtewael, Van Poelenburgh, Abraham en Hendrik Bloemaert, Moreelse, Saftleven en enkele niet-Utrechtse schilders. De rest van de collectie werd geveild. De aan de stad verkochte schilderijen kwamen in 1921 terecht in de vaste collectie van het in dat jaar geopende Centraal Museum aan de Agnietenstraat.<sup>2</sup>



Toen het bestuur in 1929 per circulaire voorstelde het genootschap maar op te heffen, trad onder aanvoering van de edelsmid Leo Brom het tot dan toe smeulende verzet van enkele jonge leden openlijk naar buiten. Zij eisten dat het bestuur een ledenvergadering zou uitschrijven. Na twee ledenvergaderingen waarin de partijen fel tegenover elkaar stonden, kwam het op 18 juni 1930 tot de vorming van een geheel nieuw bestuur onder voorzitterschap van de stadsarchivaris dr. W.C. Schuylenburg. Dat wist binnen enkele jaren, ook financieel, orde op zaken te stellen, vooral dankzij de penningmeester jhr. dr. M.R. Radermacher Schorer. En Kunstliefde bood veel meer ruimte voor nieuwe vormen van schilderkunst, zoals het in Utrecht sterk vertegenwoordigde surrealisme.

### **Fusie en oorlogsjaren**

In de loop van de jaren twintig ging het ook met 'Voor de Kunst' niet goed. De tentoonstellingen trokken nog altijd veel belangstelling, maar er werd in deze crisisjaren nauwelijks iets verkocht. In 1931 kwam het tussen Kunstliefde en 'Voor de Kunst' tot een vorm van samenwerking. Kunstliefde verleende 'Voor de Kunst'

enige jaren subsidie in ruil voor het gebruik van de tentoonstellingsruimte in de Nobelstraat. In 1938 kwam het uiteindelijk tot een fusie waarbij Kunstliefde het beheer van het gebouw in de Nobelstraat 12 overnam en 'Voor de Kunst' haar taak, het organiseren van tentoonstellingen binnen het genootschap voortzette.

De oorlogsjaren zorgden voor stagnatie. Steeds meer activiteiten kwamen stil te liggen, de tekenavonden, de lezingen en tentoonstellingen. De laatste tentoonstelling - juni 1944 - was gewijd aan het werk van Otto van Rees ter gelegenheid van zijn 60e verjaardag.

Toen de landelijke Federatie van Beeldende Kunsten, waarbij Kunstliefde was aangesloten, vervangen werd door de Kultuurkamer, trad het genootschap uit deze organisatie. Slechts enkele leden werden individueel lid van de Kultuurkamer. Na de bevrijding kwam het verenigingsleven weer snel op gang. Op 23 juni 1945 werd de eerste algemene ledenvergadering gehouden. Drie leden werd vanwege hun 'onvaderlandse houding tijdens de bezetting' het lidmaatschap ontnomen. De eerste tentoonstelling na de oorlog (september 1945) was gewijd aan het werk van de leden

*Tekenavond van Kunstliefde in 1947  
HUA, Archief Kunstliefde*